

Anna BOGUSZEWSKA
*Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej
w Lublinie*

O ilustracjach lektur polecanych w programach szkolnych dla uczniów kształcenia zintegrowanego u progu XXI wieku

Abstract: About School Readings Illustrations Recommended in School Curricula for Integrated Education on the Threshold of the 21st Century

At the turn of the 20th and 21st century the organization and curriculum was changed in Polish school. Therefore, a new selection of reading for early school pupils was also proposed. At this educational stage school reading influences both through literary and visual form.

The complete formation of human personality includes introduction to understanding of cultural communications, requires preparation from the earliest years of life. In the visual education of early school children the key assumption is the usage of books with illustrations of artistic character. They constitute the first artistic medium, the primary carrier of aesthetic values. Due to the ubiquity of visual culture in the 21st century, it has a vital significance in the contemporary aesthetic education of a child. The article reviews the role of the use of book illustration in the work with a child in grades I–III in terms of the school reading discussed with the pupil.

Key words: early school education, elementary education, children's literature, book illustrations, art of book

Słowa kluczowe: pedagogika wczesnoszkolna, edukacja elementarna, literatura dla dzieci, ilustracja książkowa, sztuka książki

Wprowadzenie

Szerząca się tendencja do przeceniania roli mass mediów i hipermediów w kreowaniu kultury zagraża pozycji książki w edukacji i wychowaniu najmłodszych. Wychowanie przez literaturę jest ważnym zagadnieniem, szczególnie w aspekcie formowania osobowości dziecka. Jest doceniane przez pedagogów również dlatego, że sprzyja wyrażaniu ekspresji i kształtowaniu postawy twórczej dziecka. Wyposażona w ilustracje książka dla najmłodszych może spełniać różnorod-

ne funkcje wychowawcze i edukacyjne. W edukacji wizualnej dzieci kluczowym założeniem jest korzystanie z książek obrazkowych i ilustrowanych. Stanowią one pierwsze medium artystyczne, podstawowy nośnik wartości estetycznych, potencjalną szansę na stymulację rozwoju poznawczego i społecznego dziecka. Dlatego ważne jest, aby były to książki inspirujące poznawczo, budzące emocje i ciekawość, wpływające na wyobraźnię i rozwijające postawę estetyczną. Przy szerokim dostępie do kultury wizualnej obecność książki ubogiej poznawczo, w bezwartościowej oprawie plastycznej stwarza realne zagrożenie zaniedbania przekazu wartości estetycznych. Ważna jest zatem oprawa graficzna lektur szkolnych.

Dobór lektury szkolnej dla uczniów klas I–III

W latach dziewięćdziesiątych XX w. obowiązywał zestaw lektur zawarty w programie nauczania wydanym w 1983 r. W 1999 r. nastąpiły kolejne zmiany organizacyjne i programowe w szkolnictwie. Klasy I–III szkoły podstawowej uznano za pierwszy etap kształcenia, wytyczono nowy model nauczania — kształcenie zintegrowane. Dlatego pierwsze lata XXI w. charakteryzują się wielością zatwierdzonych przez Ministerstwo Edukacji Narodowej programów nauczania obowiązujących na pierwszym szczeblu edukacji (Adamek, 2004, s. 47 i nast.). Towarzyszą im nowe pakiety edukacyjne zawierające podręczniki i ćwiczenia dla ucznia oraz metodyczne przewodniki dla nauczyciela. Osobno opracowywano propozycje zeszytów lektur do klas I–III (Graboś, 1995a, b, c; *Moje lektury*, 1992a, b; Łukasik, Micińska-Łyżniak, Wiśniewska, 1996a, b, c). Wydawnictwa podjęły emisję lektur w zbiorowych wypisach i opracowaniach (Brzoza (oprac.), 1997; *Lektury trzecioklasisty*, 1992).

Analizując programy i pakiety edukacyjne obowiązujące po 1999 r., można wyróżnić te najpowszechniej używane lub najwyżej oceniane przez specjalistów kształcenia zintegrowanego w zakresie edukacji polonistycznej. Stanowiły one podstawę wyboru lektur szkolnych dla klas I–III w niniejszym opracowaniu. Podkreślić jednak należy, że w wielu programach brak jasno sprecyzowanych wskazań odnośnie do wykorzystania lektury. Czytelne staje się zarówno przesłanie o braku obowiązku samodzielnego czytania książek przez ucznia, jak i ich polecanego zestawu. Bywa, że w programach w ogóle nie ma odniesień do wyboru lektur (*Program nauczania dla pierwszego etapu edukacyjnego*, 1999; *Program nauczania dla klas I–III. Edukacja podstawowa — kształcenie zintegrowane*, 1999; *Program nauczania dla I etapu — edukacji wczesnoszkolnej*, 1999). Czasem wskazania przybierają enigmatyczną formę, typu: „wiersze dla dzieci”, np. Brzechwy, Konopnickiej, Kubiaka, Tuwima; „baśnie”, np. Andersena, Grimmów, Perraulta; „opowiadania”, np. Milne’a, Kownackiej; „legendy, opowiadania histo-

ryczne dla dzieci”. Większość propozycji programowych zawiera wykaz lektur z zaleceniem przeczytania w całości lub we fragmentach przez ucznia w klasie pod kierunkiem nauczyciela: w klasie pierwszej co najmniej trzech książek, w klasie drugiej co najmniej dwóch, a w klasie trzeciej trzech. Niektóre programy dodatkowo zobowiązują ucznia klasy trzeciej do przeczytania trzech książek samodzielnie w domu. W wielu programach znajdujemy wykazy lektur z zaznaczeniem, że są to „przykładowe zestawy”. Często sugerowano, że nauczyciel może wybrać wartościowe pozycje z literatury dla dzieci (*Program nauczania zintegrowanego w klasach I–III...*, 1999; Kitlińska-Pięta, 1999). Na podstawie programów: *Mój świat. Program kształcenia zintegrowanego w szkole podstawowej* (Matejuk i in., 1999), *Moja szkoła. Program zintegrowanej edukacji w klasach I–III* (1999), *Elementariusz, kształcenie zintegrowane. Program pracy klasy I–III* (Edukacja wczesnoszkolna, 1999), *Postrzegam świat całościowo. Nauczanie początkowe. Kształcenie zintegrowane. Etap I* (1999), *Program nauczania zintegrowanego w klasach I–III szkoły podstawowej* (Cichy i in., 1999) sporządzono listę najczęściej proponowanych lektur szkolnych.

Dla klasy pierwszej były to: wiersz *Kto ty jesteś? Polak mały* Władysława Bełzy w adaptacji Mieczysława Siemińskiego, *Pilot i ja* Adama Bahdaja, *Czarna owieczka* Jana Grabowskiego, wybrane utwory Hanny Januszewskiej z zestawu *Bajki*, np. *Kopciuszek*, *Na jagody* Marii Konopnickiej, *Plastusiowy pamiętnik* Marii Kownackiej, *Nasza mama czarodziejka* Joanny Papuzińskiej, *Psołki śmieszki* Janiny Porazińskiej, *Wiersze dla dzieci* Juliana Tuwima i pojawiające się we wszystkich programach wybrane utwory Jana Brzechwy i *Najmilsi* Ewy Szelburg-Zarembiny.

W wymienionych programach najczęściej wybierano jako lektury szkolne dla klasy drugiej następujące utwory: *Dzieci elfów* Hansa Ch. Andersena, *Puc, Bursztyń i goście* Jana Grabowskiego, *Karolcia* Marii Krüger, *Doktor Dolittle i jego zwierzęta* Hugh Johna Loftinga, *Nie płacz koziołku* Sergiusza Michałkowa, *Idzie niebo ciemną nocą* Ewy Szelburg-Zarembiny. We wszystkich programach zaproponowano *Zaczarowaną zagrodę* Aliny i Czesława Centkiewiczów, *Kubusia Puchatka* Alana A. Milne’a oraz *Szewczyka Dratewkę* Janiny Porazińskiej.

Najczęściej wymieniane lektury szkolne dla klasy trzeciej to: *Dzieci Pana Astronoma* Wandy Chotomskiej, *Oto jest Kasia* Miry Jaworczakowej, *Ziarenka maku* Józefa Ratajczaka oraz legendy i baśnie polskie *U złotego źródła* w wyborze Stefanii Wortman. Wybrane utwory z *Baśni* Andersena, *Dzieci z Bullerbyn* Astrid Lindgren, *Kajtkowe przygody* Marii Kownackiej oraz *O psie, który jeździł koleją* Romana Pisarskiego polecane były jako obowiązkowa lektura we wszystkich analizowanych programach.

Analizując zestawione propozycje, należy zaznaczyć, że do kanonu weszło wiele utworów znajdujących się w wykazach lektur obowiązkowych z lat 1963–1989: legendy i baśnie polskie z wyboru *U złotego źródła* i *Klechy domowe*, *Kto*

ty jesteś? Polak mały Bełzy oraz wybrane wiersze Brzechwy, Ratajczaka i Tuwima. Pozostały pojedyncze opowiadania Bahdaja, Centkiewiczów, Chotomskiej, Jaworczakowej, Grabowskiego, Kownackiej i Pisarskiego. Znacznie ograniczono liczbę utworów autorstwa Konopnickiej, Porazińskiej i Szelburg-Zarembiny.

Do programów wprowadzono utwory współczesnych autorów i nowe wiersze uznanych polskich twórców. Wymienić tu należy: Danutę Wawiłow, Joannę Kulmową, Jerzego Kerna, Joannę Papuzińską, Annę Onichimowską, Antoniego Marianowicza, Jerzego Niemczuka i in. W poszczególnych programach pojawiają się niekiedy tytuły utworów, które nie znalazły się w pozostałych pozycjach programowych.

Z literatury obcej zachowano klasykę, mającą ugruntowaną pozycję w programach. Należą do niej: baśnie Andersena i Charles'a Perraulta, *Dzieci z Bullerbyn* Lindgren, *Bajki dla dzieci* Iwana Kryłowa, *Doktor Dolittle i jego zwierzęta* Lofinga, *Kubuś Puchatek* Milne'a, *Nie płacz koziołku* Michałkowa. Nowym tytułem, rzadko wymienianym, jest *W dolinie Muminków* Tove Jansson. Wprowadzono możliwość opracowywania z uczniami tekstów, które nauczyciel sam wybierze, jeśli uzna je za wartościowe. Takie podejście gwarantuje swobodę i oznacza indywidualizację wyborów. Spotykamy zalecenia, by zastępować czytanie lektur oglądaniem ekranizacji (Sarnowska, 1999).

Tendencje w ilustracji lektury szkolnej dla uczniów w wieku wczesnoszkolnym u progu XXI wieku

Współcześnie rozwój kultury wyznaczają trzy główne czynniki: nowość i oryginalność twórczości, wprowadzenie dzieła do obiektywnego dostępnego potencjalnego odbiorcy oraz dotarcie do licznych odbiorców, co wyraża się dużym stopniem popularności społecznej. Powszechny dostęp oznacza całokształt procesu interioryzacji treści zawartych w dziele, czyli udostępniony odbiór, który wpływa na formowanie lub przemianę osobowości czytelnika. W przypadku wydań ilustrowanej książki dla dzieci mechanizmy te bezsprzecznie mają zastosowanie. Nie bez znaczenia pozostaje postępujący proces globalizacji, łączący się z komercjalizacją odbioru i mający ścisły związek z działaniem nowoczesnych mediów w roli nośnika kultury, ale również czynnika kulturotwórczego.

Stan ilustracji dla dzieci w analizowanym okresie oddaje poniższa refleksja:

Do dziś wydawcy wolą opierać swoją działalność wydawniczą na przedrukach i taniemach, bo już zaktualizowanych na obcych rynkach. W konsekwencji rynek rodzimy tak bardzo został zarzucony tanimi produktami kultury masowej, że trudno odnaleźć miejsce dla książki krajowej. [...] Tylko dlaczego kosztem dziecka? [...] dziecko w Polsce było i jest bagatelizowane jako adresat i jako partner. [...] Jaką szansę ma dziecko, aby uczyć się jednocześnie rozpoznawać sł-

wo zapisane i język obrazu, który raz spełnia funkcję historyjki obrazkowej, raz komiksu, czasem ilustracji poetyckiej, a czasem encyklopedycznej, bywa też plakatem lub piktogramem. Na ile bogactwo obrazów, które niesie życie, jest przedmiotem twórczego zainteresowania metodyków? Realizowana właśnie reforma edukacyjna dała odpowiedź negatywną (Lipka-Sztarbałło, 2000, s. 11–12).

Opis ten oddaje sytuację polskiej, autorskiej ilustracji na rynku przełomu XX i XXI w.

Zmiany transformacyjne po 1989 r. przyniosły rozwój spółek wydawniczych i prywatnych wydawnictw. Wiele z nich podjęło się wydawania książki dziecięcej. Specjalizujące się w tym dotychczas wydawnictwa uległy prywatyzacji i straciły na znaczeniu. Ich funkcje przejęło wiele firm, które stopniowo określały swój profil wydawniczy. Domeną wrocławskiego wydawnictwa Siedmioróg stały się m.in. lektury szkolne. Ich szata graficzna została ujednoczona do konwencji „okołodisnejowskiej”, do której przyznawała się zbiorowo „redakcja graficzna” lub „zespół” grafików. W tej konwencji ilustruje się zresztą masowo książki dla dzieci.

W niektórych przewodnikach metodycznych po raz pierwszy spotkamy wyraziście zarysowane wskazania odnośnie do wykorzystywania ilustracji w opracowywanej lekturze, uwzględniające wiedzę z zakresu sztuk plastycznych.

Ważna jest również umiejętność omówienia wartości artystycznych ilustracji przedstawiających treść utworu. Ilustracje są głównym źródłem uaktywnienia wyobraźni uczniów w wieku wczesnoszkolnym, wzbogacają ich przeżycia i rozszerzają wiedzę. Jednym z podstawowych zadań ilustracji jest wprowadzanie dzieci w świat sztuki, w czym nauczyciel powinien aktywnie uczestniczyć, zwłaszcza jeśli ilustracje zostały wykonane w nowoczesnej konwencji (Laskowska, Szymańska, 1994).

Mimo to wszystkie lektury szkolne dla pierwszego etapu kształcenia otrzymały szatę graficzną z oprawą rysunku „okołodisnejowskiego” lub formę książki w miękkiej oprawie, bez ilustracji, z barwną, utrzymaną w tej konwencji lakierowaną okładką. Podobną konwencję realizowały różne inne wydawnictwa. Takie książki zdominowały świat lektur szkolnych na przełomie XX i XXI w. Niestety, nie reprezentują one wzorców plastycznych, które można uznać za warte przekazania dziecku w procesie kształtowania postawy estetycznej.

Wszzechobecny rysunek „okołodisnejowski” zastępuje poszukiwania twórcze artystów ilustratorów. Zastępuje różnorodność ilustracji, konieczną do aktywizacji percepcji dziecięcej. Jego stylistyka, z wyraźną linią konturową wypełnioną płasko położoną, krzykliwą barwą, w najlepszych wersjach dostosowana jest do możliwości percepcyjnych czterolatków. Na dzieci starsze wpływa pasywnie, nie inspiruje do aktywnego patrzenia, do podążania za wyobraźnią artysty czy realizmem przedstawiania. Ilustracje disnejowskie przedstawiają dziecku świat pełen szczęścia, pozbawiony negatywnych emocji, a przez to nierealny i zafał-

szowany. Obcowanie z jednym sposobem obrazowania świata zuboża postawę estetyczną, kształtując ją jednostronnie. Jest to wypaczenie możliwości percepcyjnych dziecka. Ubogie i monotonne środki wyrazu plastycznego w ilustracjach-kiczach usypiają, zamiast stymulować rozwój percepcji i postawy estetycznej. Dzieci, które obcują z ilustracją disneyowską, przyzwyczajają się do tej stylistyki i nie potrafią dostrzegać oraz akceptować innego sposobu wyrażania świata, jaki proponuje ilustracja autorska. Obecnie i zbyt trudne jest dla nich odczytywanie zakodowanych w kolorystyce nastrojów, ulotnych wrażeń i niuansów emocjonalnych, charakterystycznych cech postaci, a nade wszystko humoru.

Ten typ ilustracji zdominował również podręczniki dla najmłodszych. Jest też zadomowiony w wydaniach lektur dla dzieci. Wydawnictwo Siemioróg i inne oficyny publikują lektury szkolne dla dzieci opatrzone ilustracjami doskonale mieszczącymi się w definicji kiczu. W latach dziewięćdziesiątych pojawiło się wiele wersji opracowań graficznych do utworów M. Konopnickiej. Ich autorami są: Aleksandra Dybczak (Bielska Oficyna Wydawnicza), Andrzej Wróblewski (Somix), Elżbieta Wysocka (Klasyka), Jarosław Żukowski (Siemioróg, 1994, 1995, 1997). Cechuje je nieudolny realizm lub konwencja rysunku uniwersalnego, „okołodisneyowskiego” (Konopnicka, 1990, 1993a, 1993b, 1995, 1997). Taka szata graficzna nie oddaje charakteru tekstu, również go nie ilustruje w znaczeniu wynikającym z zakresu znaczeniowego pojęcia „ilustrować”, nie występuje też interpretacja tekstu. Stylistyka tych wydań to krzykliwość barwy, spłaszczona przestrzeń, kontur jednakowo opisujący formę, deformacja czerpiąca z kodu filmu animowanego, która przesadnie oddaje wybrane stany emocjonalne, nieadekwatne do rzeczywistości, i wprowadza zafałszowania. Jeśli weźmiemy pod uwagę historię ilustracji omawianej baśni, jest to smutna rzeczywistość.

Wielu polskich twórców ilustracji niestety podporządkowało tej konwencji własną stylistykę. Obecność kiczu na rynku książki wychowuje nowy typ odbiorcy, który odrzuca ilustrację artystyczną. Warto przytoczyć opinię artysty ilustratora, cenionego jurora światowych wystaw ilustracji książkowej dla dzieci, Józefa Wilkonja:

Jestem wrogiem tego, co płynie jako wiedza o zwierzętach z rysunków i filmów Walta Disneya. Uważam, że Disney praktykuje totalne fałszerstwo, a jego skutkiem jest to, że dzieci nie rozumieją przyrody. Nie widzą różnicy między na przykład niedźwiedziem i kaczoem, psem i wieńcówką. U Disneya wszystko jest jednakowo zarówno liryczne, jak i dramatyczne, co uzyskuje, stosując tandetne zabiegi dla wyrażenia gestu, mimiki. Disney gubi fizyczne różnice między zwierzętami, ich bryłę, futerkowość, przystosowanie do warunków zewnętrznych itp. Wiele dzieci nie ma możliwości oglądania zwierząt w naturze, niewiele bywa w zoo, na wsi, czy w lesie. Te dzieciaki są skazane na oglądanie jednego obrazu niby-zwierzęcia, jaki stworzył Disney (Siatecki, 1995).

Kicz pokazuje nam świat ułudy, nieprawdziwy, omija cierpienie i inne uczucia, które, powodując refleksję, nie tworzą nastroju bez troski i szczęścia. Kicz nie nakazuje kontrolowania rzeczywistości i konfrontowania obrazu z własnym doświadczeniem. Poprawia samopoczucie, pozornie podnosi prestiż. Ogranicza prawdziwe doświadczenia świata. Wyklucza istnienie cierpienia i bólu oraz trudnych wyborów, przez to znieczula świadomość. Jest kategorią ważną w wychowaniu. Podobnie jak w innych dziedzinach sztuki użytkowej adresowanej do dzieci, także w ilustracji w lekturze szkolnej kicz znalazł swoje miejsce. Należy do kultury konsumpcyjnej.

Dziecko nie ma jeszcze całkowicie wykształconej postawy estetycznej, więc z powodu swojej niewiedzy i braku doświadczenia wybiera kicz. Budzenie odpowiedzialności rodziców i nauczycieli, bibliotekarzy, wydawców i artystów ilustratorów zaangażowanych w proces wychowania estetycznego za pośrednictwem ilustrowanej książki jest zatem konieczne.

Wskazania psychologiczne i pedagogiczne zobowiązują nauczyciela i rodzica do czujności przy wyborze ilustracji dla najmłodszych. Mimo że polska ilustracja dla dzieci jest bogato reprezentowana, na wysokim poziomie estetycznym zarówno dawniej, jak i współcześnie, masowo wybiera się książkę na poziomie kiczu.

Wymienione w przeanalizowanych programach lektury szkolne dla klas I–III pod względem graficznym najczęściej funkcjonują w stylistyce kiczu. Często wyposażone w barwną, krzykliwą okładkę, bez ilustracji, nie zachęcają ucznia do czytania. Aż trudno uwierzyć, że szkolna lektura dla uczniów nauczania początkowego reprezentowała niegdyś „polską szkołę ilustracji”, mającą korzenie w rodzimej twórczości dla dzieci okresu międzywojennego (Boguszevska, 2013a, b, c).

Forma plastyczna szkolnej lektury — wybrane przykłady budzące nadzieję

Zjawiskiem korzystnym, zapoczątkowanym pod koniec pierwszego dziesięciolecia XXI w., m.in. przez wydawnictwo Nasza Księgarnia, jest wznawianie wydań lektur z autorskimi ilustracjami sprzed 1989 r. Wydawnictwo to opublikowało również wiele interesująco opracowanych lektur w nowych wersjach. Wśród twórczości ilustratorskiej Bogusława Orlińskiego znajdujemy następujące tytuły: *Dziecię elfów* (Andersen, 1999), *Gdy zapadnie noc* (Kubiak, 1980), *Jak Wojtek został strażakiem* (Janczarski, 1993), *Kto ty jesteś? Polak mały* (Bełza, 1986), *Opowiedział dzieciom sowie* (Brzechwa, 1995), *Pilot i ja* (Bahdaj, 1991), *Pali się!* (Brzechwa, 1994). Stylistyka tego wybitnego artysty, zrozumiała dla dzieci przez odwołania do rzeczywistości bliskiej dziecku, jest poparta świetnym warsztatowo opracowaniem. Artysta, poszukując doskonałej formy do stworze-



Kto ty jesteś? Polak mały w opracowaniu plastycznym Bogusława Orlińskiego (okładka)

nia ostatecznej wersji ilustracji, wykorzystuje wiele wariantów projektów. Posługuje się malarstwem olejnym, temperą, pastelem. Ilustracje wykreowane przez Orlińskiego decydują o wysokiej jakości artystycznej książki, będąc również idealnym narzędziem kształtowania gustu plastycznego odbiorcy.

Doskonałym rozwiązaniem jest zatem wydawanie reprintów o wartościowej estetycznie szacie graficznej. Wydawnictwo Dwie Siostry, które specjalizuje się w edycjach literatury dziecięcej i młodzieżowej, chętnie promując rodzimych pisarzy i ilustratorów tworzących dla dzieci, zainicjowało serię reprintów „Mistrzowie Ilustracji”. Wśród wznowionych wydań znalazła lektura się Miry Lobe *Babcia na jabłoni* ze znakomitą szatą graficzną Mirosława Pokory. Reprinty te cieszą tym bardziej, że realizowane są w nowych, lepszych technikach poligraficznych. Okazją do wznowień ilustracji Jana Marcina Szancera była setna rocznica jego urodzin, co wykorzystały nieliczne wydawnictwa, m.in. poznańska oficyna wydawnicza GMP.

Zdarzało się, że książka otrzymywała nową szatę graficzną. Tak było z lekturą do klasy pierwszej *Czarna owieczka* J. Grabowskiego, która na nowo została zilustrowana przez Aleksandrę Michalską-Szwagierczak (Grabowski, 2005). Równie interesujące w plastycznej materii, a jednak inne obrazy, znacznie odbiegające od poprzedniego realistycznego przedstawienia, tworzą przyjazny klimat odbioru literackiego przesłania.



J. Grabowski, *Czarna owieczka*, z ilustracjami Marii Orłowskiej-Gabryś (okładka)



Jan Grabowski, *Czarna owieczka*, z ilustracjami Aleksandry Michalskiej-Szwagierczak (2005; okładka)

W serii „Perły Literatury dla Dzieci”, zapoczątkowanej w 2001 r. przez Wydawnictwo MEA z Warszawy, ukazały się w wyjątkowej szacie graficznej dwie baśnie Andersena, które mają ugruntowaną pozycję w wykazie lektur: *Królowa śniegu* i *Brzydkie kaczątko*, oraz *Pinokio* Carla Collodiego. Serię zainicjowało wydanie *Zaczarowanego fletu* ze wspaniałymi ilustracjami Bogusława Orlińskiego, niestety oprawa graficzna książki nie dorównuje realizacji ilustratorskiej. W następnych tomikach serii wprowadzono jednak pozytywne zmiany. Edycje tej serii wyróżniają się wśród wydawanych w tym czasie książek. Twarda oprawa, czytelny układ typograficzny, zaplanowany na dużym formacie (27 × 21 cm), i wielkie bogactwo ilustracyjne to główne walory tych wydań.

Nieliczne utwory otrzymały nową interesującą grafikę książkową; należy do nich baśń M. Konopnickiej *O krasnoludkach i sierotce Marysi*. Autorem ilustracji do książki wydanej w Rzeszowie w 1990 r. jest Stanisław Ożóg. Stylistyka tego artysty grafika oddaje charakter baśni. Mirosław Tokarczyk, autor wielu ilustracji publikowanych w dziecięcych książkach, wykonał ilustracje do baśni M. Konopnickiej, wydanej w 1997 r. przez Naszą Księgarnię. W tym samym roku ukazała się nowa wersja ilustracji autorstwa Bogdana Chudzińskiego. W 1998 r. opublikowano opowieść Konopnickiej o sierotce Marysi z ilustracjami Aleksandry Kucharskiej-Cybuch. Artystka podjęła nową próbę opowiedzenia treści obrazem. Liczne przedstawienia barwne i czarno-białe odbiegają od poprzednich. Aranżacja przestrzeni, gra światła wydobywana przez misterną kreskę i subtelność koloru, uproszczenia i deformacje to cechy, które pozwalają rozpoznać stylistykę A. Kucharskiej-Cybuch. Artystka należy do młodszego pokolenia ilustratorów, jest autorką licznych ilustracji dla dzieci i młodzieży oraz opracowań scenograficznych. W Roku Andersenowskim ukazały się w wydawnictwie Philip Wilson baśnie duńskiego autora, zawierające ponad 100 jej ilustracji. Artystka jest też laureatką konkursu zorganizowanego przez Wydawnictwo Literackie w Krakowie w 2005 r. na opracowanie graficzne cyklu powieści o Ani z Zielonego Wzgórza. Oryginały ilustracji A. Kucharskiej-Cybuch do baśni o sierotce Marysi reprezentowały Polskę w 1999 r. podczas Biennale Ilustracji w Bratysławie. Następnie, w ramach wyróżnienia, wraz z oryginałami ilustracji Marii Ekier i Krystyny Lipki-Sztarbałło wystawiane były w Japonii.

Czy działania te zostały docenione przez odbiorców? Czy zainteresowali się nimi nauczyciele i rodzice odpowiedzialni za edukację i wychowanie dzieci? Przeniesienie wymienionych książek i kolportaż w sieci sklepów z tanią książką nie świadczą dobrze o guście estetycznym rodziców, nauczycieli i bibliotekarzy kupujących lektury dla dzieci. Nie udało się wrócić do sprzedaży dobrej graficznie książki w kioskach „Ruchu” i ogólnopolskich księgarniach. Książka jest ogólnie dostępna, także w marketach, ale w jej reprezentacji trudno się doszukać autorskiej ilustracji. Nawet w specjalistycznych księgarniach dominuje masowo wydawana książka z ilustracją „okołodisnejowską”.

Podsumowanie

Duża swoboda w wyborze lektury, wyrastająca z ducha pluralizmu, nie zawsze gwarantuje zgodność realizacji zadań szkoły i celów edukacyjnych uznanych za wartościowe i zasadne w podstawie programowej pierwszego etapu kształcenia ogólnego. Pozwala ona na realizację indywidualnych preferencji i upodobań nauczycieli. Groźna dla wychowania estetycznego uczniów na etapie wczesnoszkolnym jest powszechność stylistyki kiczu w ilustracjach do lektur szkolnych. Jej zalew miał miejsce na przełomie XX i XXI w. Mimo znaczącej poprawy na rynku w zakresie wizualnej strony książki stan ilustracji w lekturze szkolnej, mającej bezpośredni wpływ na estetyczne wychowanie ucznia i jego preferencje, pozostawia dużo do życzenia.

Bibliografia

Opracowania

- Adamek, I. (2004). *Programy kształcenia zintegrowanego w świetle założeń teoretyczno-metodologicznych*. W: T. Lewowicki, W. Puślecki, S. Włoch (red.). *Transformacja w polskiej edukacji wczesnoszkolnej*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Boguszewska, A. (2013a). *Ilustracja i ilustratorzy lektur dla uczniów w młodszym wieku szkolnym w Polsce w latach 1944–1989*. Lublin: Wyd. UMCS.
- Boguszewska, A. (2013b). *Projekty graficzne pozapodręcznikowego wyboru książek zalecanego do edukacji elementarnej w Polsce w latach 1918–1945*. Lublin: Wyd. UMCS.
- Boguszewska, A. (2013c). *Materiały ikonograficzne do „Projektów graficznych pozapodręcznikowego wyboru książek zalecanego do edukacji elementarnej w Polsce w latach 1918–1945”*. [CD]. Lublin: Wyd. UMCS.
- Lipka-Sztarbałło, K. (2000). *Polska książka dla dziecka*. W: *Współczesna polska sztuka książki. Ilustracja. Polish Contemporary Book Art: Illustration*. [Red. H. Kocańda-Kołodziejczyk, K. Lipka-Sztarbałło. Przeł. R. Nowakowski]. Warszawa: Związek Artystów Plastyków — Okręg Warszawski. [Katalog].
- Siatecki, A. (1995). *Stwórca blaszanych zwierząt*. „Gazeta Lubuska”, nr 181, s. 4.

Podręczniki, programy

- Brzoza, E. (oprac.) (1997). *Lektury. Wybór dla klasy pierwszej*. II. M. Tokarczyk. Warszawa: Nasza Księgarnia.
- Cichy, D. i in. (1999). *Program nauczania zintegrowanego w klasach I–III szkoły podstawowej*. Warszawa: Juka.
- Edukacja wczesnoszkolna*. (1998). [Koordynator prac programowych: J. Stankiewicz]. Warszawa: WSiP.
- Graboś, U. (1995a). *Zeszyt lektur ucznia klasy drugiej*. Warszawa: Nasza Księgarnia.

- Graboś, U. (1995b). *Zeszyt lektur ucznia klasy pierwszej*. Warszawa: Nasza Księgarnia.
- Graboś, U. (1995c). *Zeszyt lektur ucznia klasy trzeciej*. Warszawa: Nasza Księgarnia.
- Kitlińska-Pięta, H. (1999). *Program zintegrowanej edukacji wczesnoszkolnej w klasach I–III*. Warszawa: Wyd. Edukacyjne Z. Dobkowskiej.
- Laskowska, R., Szymańska, M. A. (1994). *Lektura szkolna w klasach 1–3. Przewodnik metodyczny dla nauczyciela*. Łódź: Wyd. Juka.
- Lektury trzecioklasisty (wybór tekstów według aktualnie obowiązującego programu)*. (1992). Wybór i oprac. tekstów B. Zawadzka, oprac. graf. K. Kajder. Kraków: Liberal.
- Łukasik, S., Micińska-Łyżniak, I., Wiśniewska, A. (1996a). *Lektury w klasie 1. Zeszyt ćwiczeń*. Warszawa: WSiP.
- Łukasik, S., Micińska-Łyżniak, I., Wiśniewska, A. (1996b). *Lektury w klasie 2. Zeszyt ćwiczeń*. Warszawa: WSiP.
- Łukasik, S., Micińska-Łyżniak, I., Wiśniewska, A. (1996c). *Lektury w klasie 3. Zeszyt ćwiczeń*. Warszawa: WSiP.
- Matejuk, H. i in. (1999). *Mój świat. Program kształcenia zintegrowanego w szkole podstawowej*. Warszawa: Wyd. Szkolne PWN.
- Moja szkoła. Program zintegrowanej edukacji w klasach I–III*. (1999). [Oprac. J. Faliszewska i in.]. Kielce: MAC Edukacja.
- Moje lektury. Klasa II*. (1994a). Oprac. J. Malczewski, L. Malczewska, il. K. Pacanowska. Łódź: Juka.
- Moje lektury. Klasa III*. (1994b). Oprac. J. Malczewski, L. Malczewska, il. M. Urbaniak. Łódź: Juka.
- Moje pierwsze lektury. Klasa I*. (1992). Oprac. J. Malczewski, L. Malczewska, il. K. Pacanowska. Łódź: Juka.
- Postrzegam świat całościowo. Nauczanie początkowe. Kształcenie zintegrowane. Etap I*. (1999). [Oprac. G. Trelński i in.]. Kielce: Wyd. Pedagogiczne ZNP.
- Program nauczania dla I etapu — edukacji wczesnoszkolnej*. (1999). [Koordynator: M. Sadowski]. Warszawa: Nowa Era.
- Program nauczania dla klas I–III. Edukacja podstawowa — kształcenie zintegrowane*. (1999). Puławy: IUNG.
- Program nauczania dla pierwszego etapu edukacyjnego (klasy I–III). Zintegrowana edukacja wczesnoszkolna*. (1999). [Red. M. Sadowski i in.]. Warszawa: Nowa Era.
- Sarnowska, M. (1999). *Integralny program nauczania z elementami edukacji ekologicznej w klasach I–III*. Gdańsk: Wyd. „Harmonia”.
- Stawińska, U. (1999). *Ja, ty i świat. Program nauczania zintegrowanego w klasach I–III szkoły podstawowej*. Łódź: Wyd. Edukacyjne Res Polona.

Książki dla dzieci

- Andersen, H. Ch. (1999). *Dzieci elfów*. [Oprac. C. Niewiadomska, il. S. Majewski]. Warszawa: Nasza Księgarnia.
- Bahdaj, A. (1991). *Pilot i ja*. Il. B. Orliński. Warszawa: Nasza Księgarnia.
- Brzechwa, J. (1994). *Pali się!* Il. W. i B. Orlińscy. Warszawa: Nasza Księgarnia.
- Brzechwa, J. (1995). *Opowiedział dzięcioł sowie*. Il. B. Orliński. Warszawa: Nasza Księgarnia.
- Grabowski, J. (2005). *Czarna owieczka*. Il. A. Michalska-Szwagierczak. Warszawa: Nasza Księgarnia.
- Janczarski, C. (1993). *Jak Wojtek został strażakiem*. Il. B. Orliński. Warszawa: Nasza Księgarnia.

- Konopnicka, M. (1990). *O krasnoludkach i sierotce Marysi*. [Tekst i objaśn. oprac. S. Pigoń, oprac. graf. A. Wróblewski]. Bydgoszcz: Somix.
- Konopnicka, M. (1993a, 1995, 1997). *O krasnoludkach i sierotce Marysi*. Il. J. Żukowski. Wrocław: Siedmioróg.
- Konopnicka, M. (1993b). *O krasnoludkach i sierotce Marysi*. Il. A. Dybczak. Bielsko-Biała: Bielska Oficyna Wydawnicza.
- Konopnicka, M. (1996). *O krasnoludkach i sierotce Marysi*. [Il. E. i P. Hańczak]. Bielsko-Biała: „Klasyka”.
- Konopnicka, M. (1998). *O krasnoludkach i sierotce Marysi*. Warszawa: Prószyński i S-ka.
- Kubiak, T. (1980). *Gdy zapadnie noc*. Il. B. Orliński. Wyd. 5. Warszawa: Nasza Księgarnia.

